folk/ed. Derg, 2022; 28(2)-110. sayı
DOI: 10.22559/folklor.2109

Araştırma makalesi/Research article

Dede Korkut Kitabı'nda Yinelenen Öldürülme Motifleri

The Recurring Motifs of Being Murdered in the *Book of Dede Korkut*

Ruşen Alizade*

Öz

Bu çalışmada, Türk kültürünün eşsiz abidesi olan *Dede Korkut Kitabı*'na yansıyan yinelenen öldürülme motiflerinin -*mitologemlerin*- ortaya çıkışlarındaki sebep ve sonuçlar ele alınmaktadır. *Dede Korkut Kitabı*'ndaki hikâyelerde görülen uyumsuzlukların hangi açılardan teşekkül ettikleri, sözlü ve yazılı gelenekte nasıl yaygınlık kazandıkları net olarak bilinmemektedir. Çalışmada *Dede Korkut Kitabı*'nın Orhan Şaik Gökyay neşri esas alınmış ve bu neşirdeki bazı hikâyelerin muhtevasındaki öldürülme motifleri, öncelikle eşzamanlı katman bakımından incelenmiştir. Bu sonuca göre özellikle öldürmek eyleminin değişmez bir işleve sahip olduğu görülmüştür. Araştırmada yapısal-gösterge bilimsel yöntem uygulanarak incelenen "yinelenen öldürülme motifleri"nin arketipi belirlenmiştir. Ayrıca

Geliş tarihi (Received): 29-12-2021 – Kabul tarihi (Accepted): 14-04-2022

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Aydın Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. (Istanbul Aydın University Faculty of Arts and Sciences Department of Turkish Language and Literature). rovsenali@aydin.edu.tr. ORCID 0000-0002-0561-8294

bu araştırma, hikâyelere sirayet etmiş söz konusu motiflerin Oğuzlar tarafından destanda gerçekleşen normal olaylar olarak kabul edildiğini ortaya koymuştur. Aynı zamanda Oğuz Kağan ile Oğuzlar arasındaki kademeli ilintinin kozmogonik ritüeller aracılığıyla gerçekleştiği tespit edilmiş ve tahlil süzgecinden geçirilmiş motiflerin mahiyeti üzerine yorumlar yapılmıştır. Sonuç olarak ele alınan motiflerin hikâyelerde betimlenen karakterlerin kademeli olarak ölmesi ve dirilmesi olayını yansıttığı anlaşılmıştır.
Anahtar sözcükler: *Dede Korkut, öldürülme motifleri, Oğuzlar, arketip*

Abstract

This stady discusses the reasons and results of the emergence of recurring motifs of being murdered in the *Dede Korkut Book*, which has monumental importance in the Turkic culture. It is not clearly known how the inconsistencies seen in the stories have emerged and became widespread in both oral and written traditional literature. Based on Orhan Şaik Gökyay's *Dede Korkut Book*, this study examines the simultaneous layers containing recurring motifs of being murdered within the context of the stories found in the book. Findings suggest that the act of *killing* has an invariable function. In the study, the archetype of the "recurring motifs of being murdered" examined by applying the structural-semiotic method was determined. In addition, this study found that the motifs in question, which were distributed throughout the stories, were accepted as normal events that took place in the epic by the Oghuz. Findings from this study suggest that the gradual emergence of the relationship between *Oghuz Khan* and the Oghuz occurred through cosmogonic rituals. In analyzing the nature of the motifs, it was found that the motifs reflect the gradual death and resurrection of these characters found in the stories.
Keywords: *Dede Korkut, murder motives, Oghuz, archetype*

Extended summary

Although the stories in the *Book of Dede Korkut* have been evaluated as manuscripts formed in different periods and in the form of various epics, as literary products, the stories include some inconsistencies. This study discusses these inconsistencies—i.e., the antagonists who were killed over and over again in different stories—reflected in the stories that were created in different periods but conveyed in a similar manner as structural elements of the epic text. Furthermore, from our analysis, we argue that various clans in the epic narrations of *Book of Dede Korkut* had a complementary and replacing nature with one another.

The study addresses the recurring motifs of being murdered as an invariable semantic series and evaluates these motifs as elements reflected on the independent and epic sequence of Oghuznama. By examining these elements in terms of simultaneous layer, we can gain an understanding of thestructural-semiotic content and demonstrate in a schematic fashion the invariable function that the act of *killing* has in the stories. The study highlights that the hostility between the Oghuz community and the infidels was based on the conflicts

between *Oghuz Khan* and *Kıat Khan / Oghuz Khan* and *Kara Khan* and concludes, based on the example given in the *Book of Dede Korkut*, that the hostility between *OghuzKhan* and *Kıat Khan* is the archetype of the conflict between the characters *Basat* and *Tepegöz*. Thus, the motifs of being murdered in the *Book of Dede Korkut* are analyzed as time-specific and ritual-based models. The study also determines the ties established between the models in question and the static structure referred to as Oghuz-chaos and evaluates these ties as relations that realize their understanding of time and ritual within the framework of ritual and mythological thought.

New information also emerges when the holy structures in the life of the Oghuz community are examined, where, based on the text of *Dede Korkut*, it can be seen that the Oghuz in the cosmological age thought of their daily lives as the repetition of the "holy" Oghuz life, and that the gradual development of the relationship between *Oghuz Khan* and the Oghuz was governed by cosmogonic rituals. The study further highlights that the Oghuz mythological thought operated under the cosmic reciprocity principle and was of a metaphorical nature, which allowed a better understanding of some of the characters (elements). The study also demonstrates that the Oghuz world model was structured around cosmos, community, and time layers, where the time layers could replace each other cosmically. The effects of both murder and resurrection are later included in the analysis involving the contradiction of the Oghuz-chaos based on time code, where we show that the hostility between *Oghuz Khan* and *Kara Khan* gained a mythological feature within the context of the day and night cycle.

Considering the impossibility of interpreting the hostility between *Oghuz Khan* and *Kara Khan* based on the recurring motifs of being murdered and on the existing Oghuznama texts, it was concluded that Oghuznamas generally reflect transformative variations of the same motif. In the study, the versions of the hostility between *Oghuz Khan* and *Kara Khan-Kazan*-Şökli *Melik*, *Deli Dundar-Kara Tekvür Melik,* and *Deli Budak-Buğacuk Melik*-serve as elements that directly fictionalize the motif of the death and resurrection of the *Kara Khan* (chaos, night). Thus, the concepts of "death" and "resurrection" were elements of a structural and static nature in the subconscious of the Oghuz community and as such, were preserved in epic thought until the period when the stories in the *Book of Dede Korkut* were formed and gained functionality in the form of transformative characters. Furthermore, this study argues, that based on the Nowruz festivals reflecting the idea of Turkic cosmological time, the motif of *death and resurrection* related to the Oghuz-chaos static structure was fictionalized. In this respect, the study concludes that the years do not follow a distinct chronological line but rather, form a repeating circle, according to the tradition originating from cosmological thought. It was also determined in the study that cosmological thought perceived the general cosmos in terms of a repetitive phenomenon, and that the *Book of Dede Korkut* included the act of repetition as well as the act of closure.

Giriş

Dede Korkut Kitabı'ndaki hikâyeler ele alınıp incelenirken bu hikâyelerde bazı anakronizmlerin[1] bulunduğu görülecektir. Örneğin, söz konusu eserin sıra açısından önce olan herhangi bir hikâyesinde betimlenen ergenlik yaşındaki karakter, bir sonraki hikâyede daha yaşlı olmak yerine birdenbire çocuğa "dönüşmektedir". Buna benzer motifler, eposun hikâyelerinde yeterli sayıdadır.

Dede Korkut Kitabı'ndaki "zaman dizinsel hatalardan" biri de Şökli Melik, Kara Tekfur Melik ve Buğacuk Melik gibi düşman karakterlerinin hikâyelerde Oğuz yiğitleri tarafından tekrar tekrar öldürülmeleri motifidir. Eposun ikinci hikâyesinde Salur Kazan Şökli Melik'i, Deli Dundar Kara Tekfur Melik'i, Kara Güne oğlu Deli Budak ise Buğacuk Melik'i öldürmektedir. Bu öldürme motifi, Salur Kazan ile Deli Dundar tarafından söz konusu düşman karakterleri üzerinde üçüncü hikâyede tekrar gerçekleştirilmektedir. Aynı motif, Kazan ile Deli Budak tarafından yine aynı karakterler üzerinde dördüncü hikâyede uygulanmaktadır. Bu bakımdan, yinelenen öldürme/öldürülme motifinin -yapısal ögenin- *Dede Korkut Kitabı*'na özgü bir mitologem[2] olduğu ispatlanmaya çalışılacaktır.

1. Yinelenen öldürülme motiflerinin eşzamanlı katman açısından incelenmesi

Dede Korkut Kitabı'ndaki on iki hikâye, tam olarak bağımsız olmayıp tek destansı çekirdek -Bütün Oğuzname-çevresinde hamasi bir silsileyi oluşturmaktadır. Hacıyev'e göre, *Dede Korkut Kitabı*'ndaki hikâyeler çeşitli destanlar biçiminde ve farklı devirlerde oluşmuştur; bu durum, hikâyelere yansımış uyumsuzluklarda görülmektedir (Hacıyev, 1999: 78). Bu görüşe dayanarak farklı yüzyıllarda oluşmuş hikâyelerin, değişmeyen icra çevresine dâhil edilip sözlü Oğuzname geleneğinde varlıklarını sürdürdüğü söylenebilir. Çünkü farklı zaman dilimlerinde oluşup gelişen hikâyeler, aynı icra bağlamında aktarılmış ürünlerdir. Bu kapsamda yeni oluşan herhangi bir hikâyenin kendi tematik yapısı (mesaj-düşünce ve duygu oluşumu) ve zamansal mantığı bakımından onunla aynı bağlamda anlatılan diğer hikâyenin olay-zaman olgusuyla kesiştiği de görülmektedir. Ancak, farklı zamanlarda oluşan ve aynı çevrede koşut olarak anlatılan hikâyelerin bünyelerinde birbirine uygun gelmeyen destansı unsurlar da bulunmaktadır. Dolayısıyla *Dede Korkut Kitabı*'ndaki hikâyelerin farklı zaman dilimlerinde oluşması hususu, vurgulanan uyumsuzlukları izah etmekte yetersizdir.

Bu çerçevede *Dede Korkut Kitabı*'na yansıyan tutarsızlıkların nedenleriyle asıl hamasi manzarasını aramak eğilimi, destansı düşüncenin kodu bakımından yanlış olarak değerlendirilebilir. Putilov, bu hususta şöyle yazmaktadır:

"Değişiklik gösteren tasvirler, bütünün parçaları olarak görülmemekte, doğrudan epik yaratıcılığın kuralları açısından kurgulanmaktadırlar; yani bunlar, eksiksiz bölümlerde bulunan, yerine göre anlatım ortamında birbiriyle yer değiştiren çeşitlemeler olarak tanımlanabilirler." (Putilov, 1988: 19)

Bu tespite dayanarak *Dede Korkut Kitabı*'nın destansı uygulamalarda yer alan boy çeşitlemelerinin de birbiriyle tamamlayıcı ve yer değiştirici nitelikte olduğu söylenebilir. Bu bakımdan ne *Dede Korkut Kitabı*'nın ilk müstensihinin "beceriksizliği" ne de bu eserdeki hikâyelerin çeşitli zamanlarda oluşması veya bağımsız destanlar olması gerçeği, yukarıda vurgulanan hususu -birbirini takip eden olayları- anlaşılır duruma getirmemektedir. Çünkü *Dede Korkut Kitabı*'ndaki hikâyelerin anlatıldığı destana özgü bağlamın coğrafi-kültürel açıdan geniş olduğuna bakılmaksızın bu hikâyeler, eşi benzeri olmayan, aynı zamanda yazarı bilinmeyen orijinal Oğuzname nüshasının destana dayalı devamı niteliğindedir. Bu bağlamda farklı hikâyelerde tekrar tekrar öldürülen düşman -"kâfir"- karakterleri, epik metnin yapısal unsurları niteliğinde değerlendirilebilir. Bayat, aynı kâfir karakterlerinin aynı kahraman karakterler tarafından öldürülmeleri olayını, "epik kural" kapsamında yorumlayarak şöyle yazmaktadır:

"Bu tekrarlar zaman zaman Oğuzların yaptıkları savaşları kutsallaştırır, olayları yeniden canlandırmakla düşman tiplerinin genelleşmesini vermiş olur. Hem de tekrarlar (kâtip hatası olarak değil) epik kural gibi değer kazanır." (Bayat, 2016: 93)

Bu görüşten hareketle yinelenen öldürülme motiflerinin, değişme özelliği göstermeyen anlam bilimsel diziler olarak Oğuzname çevresinin bağımsız destansı silsilesine yansıyan olgular olduğu söylenebilir. Kaydedilen silsilenin var olması ile yinelenen öldürülme motiflerinin inkâr edilmediği de görülmektedir. Bu hususta net olarak şu görüşleri ifade etmek isteriz: a. Yinelenen öldürülme motifleri, aynı hikâyelerin çeşitli varyantlarında değil, farklı tematik yapılara sahip olan çeşitli hikâyelerde gerçekleşmektedir, b. Kapsamı geniş olan Oğuzname epik mekânının[3] herhangi bir köşesinde bulunan müstensihin az sayıdaki durağan metinler üzerinde çalıştığı söylenebilir. Dolayısıyla geniş icra bağlamında anlatılan boy çeşitlemeleri, aynı ve durağan metne göre oluşmakta ve yayılmakta idi. *Dede Korkut Kitabı*'na yansıyan uyumsuzlukların da bütün durumlarda zaman nitelikli olduğu dikkati çekmektedir. Bu bakımdan meselenin destansı zaman olgusuna göre, dolayısıyla eşzamanlı katman açısından incelenmesi gerekmektedir. Aşağıda yapacağımız açıklamalar sonucunda vurgulanan uyumsuzlukların yapısal-göstergebilimsel mahiyeti de anlaşılabilir.

Dede Korkut hikâyelerinde betimlenen "kâfir" karakterlerini, devamlı surette öldüren kişilerin Oğuz yiğitleri oldukları görülmektedir. Bu hikâyelere "öldürülenler" olarak yansıyan karakterler de Oğuzların düşmanlarıdır. Kaydedilen hususlar Tablo 1'de özetlenmektedir:

Öldürenler	Öldürülenler	İşlev
Kazan	Şökli Melik'i	Öldürür
Deli Dundar	Kara Tekfur Melik'i	Öldürür
Deli Budak	Buğacuk Melik'i	Öldürür

Tablo 1. Oğuz yiğitleri ve "kâfirler"

Ele alınan hikâyelere yansıyan öldürmek eyleminin de değişmez bir işleve sahip olduğu söylenebilir. Öldürenler olarak tanımlanan karakterlerin ise birbirlerine benzeyen değiştirici modeller oluşturabildikleri görülmektedir. Şöyle ki, Oğuz Kağan'ın düşmanlarını (tek boynuzlu Kıat ile babası Kara Han'ı) öldürmesi olayı da Oğuz yiğitlerinin "kâfirleri" öldürmeleriyle aynı özellikleri göstermekte ve belli birimlerin oluşumuna neden olan yapısal-durağan metinlere yansımaktadır. Oğuz-kâfir karşıtlığı, hikâyelerdeki tematik yapıları eşzamanlı ve artzamanlı katmanlar bakımından da kapsamaktadır. Dolayısıyla durağan konumda bulunan Oğuz yiğitlerinden her biri ve düşman karakterlerinin bütünü, kendi modelsel düzeylerinde birbirleriyle yer değiştirmekte ve işaretleyici konumda bulunabilmektedirler. Özellikle işaretleme işlevi *Dede Korkut Kitabı*'nda iki düzeyde görülmektedir: a. Değişme özelliği göstermeyen metne yansıyan destansı unsurların farklı karakterlerle ilgili bir kez gerçekleşen öldürmeler kategorisinde bulunmaları, b. Söz konusu metindeki destansı unsurların aynı zaman diliminde ve aynı karakterlerle ilgili birkaç defa gerçekleşen öldürmeler grubunda tanımlanmaları. Özellikle bir kez gerçekleşen işlevin yinelenmesi ile mitolojik yapının ortaya çıktığı görülmektedir. Lévi-Stross'a göre, aynı sürekliliğin mitlerde ve genel olarak sözlü edebiyatta ikileşme, üçleşme ve dörtleşme şeklinde görülmesi, çoğu zaman sorular doğurmaktadır (Levi-Stross, 1985: 206). Bu açıdan aynı yapı doğrudan yenilenmekte, aynı zamanda vurgulanan husus, destansı yinelenmenin eşzamanlı dizisini algılamak için birkaç ipucu da vermektedir.

2. Yinelenen öldürülme motiflerinin arketipi üzerine

Dede Korkut Kitabı'ndaki hikâyelere dayanarak Oğuzlar-kâfirler karşıtlığının doğrudan Oğuz-Kıat / Oğuz-Kara Han zıtlıklarından kaynaklandığı söylenebilir. Bu hususta Bayat'ın görüşü şöyledir:

"Dede Korkut Oğuz namelerindeki Tepegöz, mitik Kıat'ın (tek boynuzun) analoğudur. Her iki mitolojik karakter Oğuz ilinin düşmanıdır. Geniş anlamda bu Oğuz-kaos karşıtlığıdır. Bu bakımdan Oğuz'un tek boynuz Kıat'ı öldürmesi, Basat'ın Tepegöz'ü öldürmesiyle aynı semantik anlamdadır." (Bayat, 1993: 25)

Bu kapsamda Oğuz-Kıat karşıtlığının, Basat-Tepegöz zıtlığının arketipini oluşturduğu ve "Oğuz" düşünce yapısının unsuru olarak *Dede Korkut Kitabı*'ndaki mitolojik ve değişmeceli bütünleri yansıttığı görülmektedir. Örneğin eposun sekizinci hikâyesinde bu husus daha belirgindir: "Oğuz Hanun ılkıcısı gelüp heber getürdü" (Gökyay, 2006: 145) - İnsan Oğuz. Yine aynı hikâyeden başka bir örnek: "Dede Korkut döndü, Oğuza geldi" (Gökyay, 2006: 147) - *Mekân* Oğuz. Bu örneklerden de görüldüğü gibi *O*ğuz adıyla ilgili düzeyler (insan, toplum ve mekân), modeller niteliğindedir. Bu modeller, birbirlerinin kozmik-metaforik eşdeğerleri olarak konuşlanmaktadırlar. Sekizinci hikâyede Oğuz ilinin başında üç hanın -Oğuz Han, Bayındır Han ve Salur Kazan- bulunduğu görülmektedir. Bu hikâyede Bayındır Han ile Salur Kazan karakterlerinin Oğuz Han karakteriyle aynı işleve sahip oldukları ve bu karakterle yer değiştirdikleri dikkati çekmektedir. Söz konusu hikâyede Dede Korkut'un dilinden aktarılan "Oğul Depegöz, Oğuz elünde zebun oldu, bunaldı" (Gökyay, 2006: 147) söylevi de yer almaktadır. Buradaki *Oğuz* kavramı ile hem *insan-toplum-mekân* olarak betimlenen Oğuz

e-ISSN 2791 https://www.folkloredebiyat.org

ili hem de Oğuz mitolojik yapısındaki *Oğuz Han-Kıat* karşıtlığı düşünülmektedir.

Dede Korkut Kitabı'ndaki *Kazan*-Şökli *Melik*, *Deli Dundar-Kara Tekfur Melik* ve *Deli Budak-Buğacuk Melik* karşıtlıkları, modeller olarak aynı arketipe dayanmaktadırlar. Vurgulanan karşıtlıklar, aynı zamanda kozmos-kaos karşıtlığı bağlamında bütün oluşturabilen zıtlıklardır. Özellikle Oğuz karakterinin mitolojik-yapısal açıdan insanı, toplumu, mekânı ve zamanı modellendirdiği görülmektedir. Bu bakımdan kozmos-kaos (*Oğuz-kaos*, *Oğuz-düşmanlar*) karşıtlığının *Dede Korkut* hikâyelerindeki zıtlıkların temelinde bulunduğu veya onların arketipini oluşturduğu söylenebilir. Bu durumda söz konusu hikâyelere yansımış ikilikler, aynı arketipin düşünsel çerçeveleri olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla *Dede Korkut*'un metin üstü katmanındaki uyumsuzluklara karşın metin altı katmana yansımış tutarsızlıklar, daha çok dikkati çekmektedir. Putilov, destansı (epik) metinlerin çok çeşitliliğini sağlayan unsurlardan birinin metin altı olduğunu yazmaktadır:

> "Onu genellikle karakterin herhangi bir işlevini veya faaliyetini açıklayan tipleme olarak, aynı zamanda olay, öge ve zıtlıkların gizli ve objektif anlamı niteliğinde tanımlamak mümkündür. Metin altı bizi epik bağların genel formüllerine doğru götürür, o kahramanların davranışlarında mantıksal görünmeyen epik tutarlılığı ve ilkeyi tanımlamaktadır." (1988: 177)

Araştırmacının öne sürdüğü bu görüşte, *metin altı* olarak tanımlanan hususun arketipten kaynaklandığı net bir şekilde açıklanmaktadır. *Dede Korkut Kitabı*'ndaki metin altı katmanın da bu abidenin arkaik ve mitolojik epos olarak anlaşılmasında etki ettiği görülmektedir. Aynı zamanda, söz konusu yapıttaki yanlış algılamaların mitolojik ve kozmolojik tutarlılıkta saklandığı söylenebilir.

Dede Korkut Kitabı'nın anonim yazarının -kâtibin- Dresden nüshasında toplanan on iki hikâyeyi öncelikle canlı icra bağlamından dinleyip daha sonra yazıya geçirdiği söylenebilir. Şöyle ki, abidedeki hikâyelerde hem yapı-muhteva açısından ilintinin olduğu hem de birbirinden bağımsız parçaların yer aldığı görülmektedir. Söz konusu eserdeki hikâyeler, müstakil Oğuznameleri bünyelerinde bulunduran ve destansı dünya ile sosyal yaşamı yansıtan hikâyelerdir. Bu kapsamda Djındjıç'in ortaya koymuş olduğu görüş dikkati çeken bir hususdur:

> "Oğuz boylarının hayatlarına ilişkin efsane ve tarih hikâyelerini yaşatan destanların çeşitli şekilleri *Oğuzname* adı altında toplanmıştır. Daha geniş anlamda Oğuznameler, Oğuzların mit atası olan Oğuz Han döneminden itibaren gelen ataların yüzyıllık manevi mirasını (rivayetler, gelenekler gibi) temsil etmektedir. *Dede Korkut Kitabı*'nın bazı bölümleri "Oğuzname" olarak adlandırılmaktadır." (Djındjıç, 2021: 326)

Bu açıdan *Dede Korkut* hikâyeleri, ne bütünüyle bağımsız yapıtlar ne de birbirleriyle bağlantılı ürünler olarak anlaşılmaktadır. Söz konusu eserdeki hikâyeler, muhteva bakımından başka bir eser ile bağlantısı bulunmayan yapıtlar şeklinde ele alınsalar da, bunlar, Oğuz Kağan'la ilgili olan durağan yapıdan kaynaklanmaktadırlar. Dolayısıyla kaydedilen durağan yapı, gelişim açısından birbiriyle yakın ilgisi bulunmayan ve modellere sahip olan hikâyeleri aynı çekirdek çevresinde birleştirmektedir. Vurgulanan husus, uygulayıcı-dinleyici kitle açısından olduğu gibi algılanmakta ve hikâyeler, yapılarındaki farklarla birlikte Oğuzların düşüncesine tek destan olarak yansımaktadır. Bu bakımdan, *Dede Korkut Kitabı*'nda-

ki hikâyelerin genel bir muhtevayı kapsadığı, aynı zamanda cereyan eden olaylar arasında destansı bağların bulunduğu söylenebilir. Bu durumda Oğuz toplumundaki dinleyici kitlesi, hikâyelerde yinelenen öldürülme motiflerini bütüncül destanda gerçekleşen olağan olaylar niteliğinde kabul etmektedir. Söz konusu olaylar, Oğuzların bakış açısına göre destansı ögelerdir. Örneğin Salur Kazan'ın, düşman niteliğinde betimlenen Şökli Melik'i tekrar tekrar "öldürmesi" olayı, destansı ögelerden biridir. *Dede Korkut Kitabı*'nda yinelenen öldürülme motifleri, birbirleriyle ilgili olan iki anlambilimsel yönü ihtiva etmektedir: a. Oğuz-kaos durağan yapısından kaynaklanan ve Oğuz topluluğunun hafızasına yansıyan arketip -*Oğuzlar bütün durumlarda kâfirler üzerinde zafer elde etmelidir*- *Dede Korkut* hikâyelerinde betimlenen kahramanların bilinçaltında bulunan ve sürekli telkin edilen bir olgudur. b. Oğuz-kaos durağan yapısı, Oğuzların düşüncesinde düzenli aralıklarla yinelenen modeller sırasına sahiptir. Şöyle ki, Oğuz Kağan'ın Kıat'ı veya Kara Han'ı öldürmesi arketipi, kutsal nitelikli örnek olarak Oğuz medeniyetinin bütün katmanlarında kademeli bir şekilde yinelenmekte ve ritüel bağlamdan algılanan din dışı modelleri vermektedir.

Görüldüğü üzere *Dede Korkut Kitabı*'nda yinelenen öldürülme motifleri, zaman özellikli olup ritüel kaynaklı modellerdir. Bu modellerin Oğuz-kaos olarak adlandırılan durağan yapıyla kurulan bağları, zaman ve ritüel anlayışlarını ritüel-mitolojik düşünce çerçevesinde gerçekleştiren ilintiler konumundadır. Bu açıdan *Dede Korkut Kitabı'*nda yinelenen öldürülme motifleri, zaman (mevsim) ritüelleriyle ilişkilendirilebilir. Kaydedilen ritüeller, bütüncül yapıları bakımından Oğuz kutsal yapısı kapsamında değerlendirilmektedir. Mitolojik dünya modeli hakkındaki genel düşüncelere de dayanarak bu modelin ilkel insanın bilinçaltına varlıksal ve sezgisel yönleriyle yansıdığı söylenebilir. Vurgulanan yönler kozmos, topluluk ve zaman gibi olağan ölçüleri aşan katmanlar olarak karakterlere dönüşmektedir. Bu karakterlerin mitolojik düşüncedeki koşut-metaforik düzeni ise dünya modelini vermektedir. Beliren dünya modeli, bilinçaltında insanla dünya arasındaki çeşitli ilişkilerin ruhsal düzenleyicisi olarak konuşlanmaktadır. Özellikle Oğuz toplumunun herhangi bir üyesinin elde ettiği bilgiler, onun *Oğuz* olarak adlandırılan kozmik karakterinde kodlanmış olup Oğuz dünya modeline yansıyabilmektedir. Söz konusu model, tipolojik bir biçim olarak Oğuzların düşüncesinde iki ayrılmaz işleve sahip olmaktadır: a. Ö*küz*, *at* gibi hayvan kılıklı karakterler ile *Oğuz dünyasının görünüşü* ve *Oğuz kozmosunun hayvan kılıklı karakteri* yansıtılmaktadır. Kaydedilen hususların kozmolojik çağdaki Oğuzlar tarafından yine de *Oğuz* olarak adlandırıldığı görülmektedir. b. Oğuzların dünya ile olan ilintileri, bütünüyle psikolojik-düzenleyici bağlardır. Bu açıdan Oğuz toplumu, dış dünya ile sağlanan tüm ilişkilerini, *Oğuz* olarak adlandırılan psikodinamik[4] modelden geçirerek algılamaktadır. Dolayısıyla *Oğuz* olarak adlandırılan dünya modeli, Oğuzların düşünsel yapısıdır.

3 Oğuzlar ile Oğuz Kağan arasındaki kademeli bağın çözümlenmesi

Kozmogonik mit, bütün durumlarda "ilk" unsurları kapsamaktadır. Şöyle ki, Oğuz Kağan ile ilgili mite yansıyan *ilk insan*, *ilk mekân* ve *ilk zaman*da kutsal unsurlardandır. Bunların kutsallığı işlev düzeninde kalıp ve örnek olmalarıyla açıklanmaktadır. Koz-

molojik çağdaki Oğuzların düşüncesine yansıyan ilk insanın *Oğuz Kağan* olduğu görülmektedir. Bu insanın ilk dünyası, *Oğuz mekânı* veya *Oğuzili'*dir. Oğuz Kağan'ın yerine getirdiği ilk olayların (Kıat'ı ve Kara Han'ı öldürmesinin)gerçekleştiği zaman dilimi ise *ilk zaman*'dır. Oğuz topluluğunun hayatındaki kutsal kalıplar, hareket modelleri veya davranış örnekleri olarak değerlendirilebilir. Bu durumda, kozmolojik çağdaki Oğuzların günlük yaşamlarını "kutsal" Oğuz'un hayatının yinelenmesi olarak düşündükleri söylenebilir. Bu, mitolojik bağlamdaki dünya modelinin Oğuzların günlük hayatında kademeli yinelenmeyle gerçekleşmesidir. Böylelikle, Oğuzların yaşamı, kutsal olarak tanımlanan Oğuz Kağan'ın hayatının yinelenmesi niteliğinde biçimlenmekte, bu yinelenme olayı, kademeli bir şekilde devam etmektedir. Oğuz Kağan'la Oğuzlar arasındaki kademeli ilinti, ayırt edici bir yönü bulunan kozmogonik ritüeller aracılığıyla gerçekleşmektedir. Vurgulanan ritüeller, kaydedilen ilintilerin mekân-zaman nitelikli unsurlarını oluşturan düzeylerdir. Oğuzların destansı yaşamlarına ilişkin olarak beliren öldürülme *süreçlerinin* de Oğuz-Kıat karşıt modelinin yinelenmeleri niteliğinde olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu süreçlerin ardı ardına yinelenmesiyle kademenin de öne çıktığı görülmektedir. Bu açıdan, kademeli işlevin benzer uyumlu ve mekân-zaman kapsamlı ritüellerin dışında açıklanması imkânsızdır.

Oğuz dünya modeli, kendi bütünsel yapısında kozmos, topluluk ve zaman katmanlarından ibaret olan ve katlar oluşturabilen bir yapıdır. Bu yapıda, vurgulanan katmanların birbirleriyle kozmik açıdan yer değiştirdikleri de görülmektedir. Kozmik katmanda oluşan olaylar, koşut bir şekilde ancak farklı kodlarla topluluk ve zaman katmanlarında gerçekleşmektedir. Bu, mitolojik düşüncenin yaradılış nitelikli ve metaforik bir özelliğidir. Mitolojide işaret ile işaretlenen arasında herhangi bir değişmeceli sınırın bulunmadığı, muhteva ile ifade olgularının birbirlerinden ayrılmaz oldukları söylenebilir. Kaydedilen özellik, *Dede Korkut Kitabı*'na da yansımaktadır. *Basat Depegözü Öldürdüğü Boyu*'na yansıyan Oğuz Han (Kağan) karakterinde *topluluk olarak betimlenen* Oğuz ile *mekân olarak düşünülen* Oğuz'un metaforik açıdan kavuştukları görülmektedir. Aynı zamanda, söz konusu hikâyede *Oğuz Han-Bayındır Han-Salur Kazan* gibi mitolojik-metaforik modelin yer aldığı da dikkati çekmektedir. Vurgulanan kozmik eşdeğerlilik ilkesi, Oğuz-Kıat (Oğuz-Kara Han) mitinin verdiği kutsal nitelikli örneğin kozmos, toplum ve zaman düzeylerinden "okunabilmesine" imkân tanımaktadır. Bu durumda, metindeki muhteva ile kozmik haber vermenin değişmez kaldığı ve değişen hususun ancak kod düzeylerinde gerçekleştiği söylenebilir. Kaydedilen hususlar, Tablo 2'de net olarak görülmektedir:

Bütüncül psikolojik katman	Oğuz Kozmosu	Kaosu	Yok eder
Kozmos katmanı (kodu)	Oğuz Kağan	Kıatı	Öldürür
Toplum katmanı (kodu)	Oğuz Kağan	Oğuz ilinin düşmanlarını	Yok eder
Zaman katmanı (kodu)	Oğuz Kağan	Babası Kara Han'ı	Öldürür

Tablo 2. Katmanlar ve kod düzeyleri

Dede Korkut Kitabı'ndaki hikâyelerde düşman karakterlerinin aynı kahraman karakterler tarafından tekrarlayan surette öldürülmeleri motifi, doğrudan zaman katmanının, başka bir ifadeyle *zaman-Oğuz* olarak tanımlanan durağan yapının paradigmatik[5] dizileriyle bağlantılıdır. Bu bakımdan, aynı katmanda verilen "haberleşme" olgusunun daha kapsamlı düzlemde incelenmesi gerekmektedir.

Mitolojik dünya modelinde betimleme katmanı açısından genel muhtevanın durağan nitelikte olduğu ve kodların değişikliğe maruz kaldığı da söylenebilir. Bu ortamda *Oğuz kozmosunun kaosu yok edişine* ilişkin düşünce ürününün bulunmasının yanı sıra Oğuz Kağan'ın işaretlediği *zaman olgusunun* Kara Han'ın yansıttığı *zaman diliminin* önüne geçtiği de görülmektedir. Meselenin temel özelliği doğrudan bu hususla, yani Oğuz Kağan'ın *zaman-Oğuz*, Kara Han'ın ise *zaman-Kara Han* simgesiyle ilintilidir. Dolayısıyla Oğuz mitolojik düşüncesinin metaforik nitelikli kozmik eşdeğerlilik ilkesi, yukarıda kaydedilen durağan yapının tanımlandığı doğrultuda olduğu gibi aynı kapsamda bulunan karakterleri (unsurları) "okumak" için olanak sağlamaktadır. Başka bir ifadeyle Oğuzluk olgusu, kozmik katmanda *mekân-Oğuz*, toplumsal tabakada *insan-O*ğuz, zaman biriminde ise *zaman-Oğuz* olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda, *zaman-Oğuz* olarak adlandırılan unsur, dünya modelinin kademeli devinimselliğinin koşulu niteliğinde oluşmaktadır. Dolayısıyla genel durağan yapının zaman olgusunda işaretlenmesi hususu Tablo 3'te yer almaktadır:

Kozmos	**Kaos**	İşlev
Oğuz Kozmosu	Kaosu	Yok eder
Oğuz Kağan	Kara Han'ı	Öldürür
Zaman-Oğuz	Zaman-Kara Han'ı	Öldürür
Oğuz karakterindeki insanbiçimci zaman	Kara Han karakterindeki insanbiçimci zamanı	Yok eder

Tablo 3. Durağan yapı ve zaman olgusu

Böylelikle, *Oğuz-kaos* olarak ele alınan karşıtlık olgusu, *Oğuz-zaman* ile *Kara Han-zaman* karşıtlığının ortaya çıkmasına etki etmektedir. Bu karşıtlık, *kozmik zaman-kaotik zaman* karşıtlığı niteliğinde de değerlendirilebilir. Oğuz-kaos karşıtlığının yapısında bulunan model sıraların *-gece/gündüz veyaz/kış*-metaforik açıdan birbirlerini işaretlediği, bu hususlarda yine kademenin önemli olduğu söylenebilir. Aynı zamanda, vurgulanan zamansal ve mevsimsel olgular, ilkel insanın en *görünen*, en *iri* ve *olağan ölçüleri aşan* nitelikte algıladığı mitik yönlerdir. Bu yönler, tipolojik bakımdan çeşitli toplulukların mitolojilerinin bünyesinde de bulunmaktadır. Dolayısıyla coğrafi bağlamın Oğuzların düşüncesinde oluşturabileceği herhangi "milli" ve örnek olgular, genelden ayrı tutulmamaktadır. Kaydedilen olgu veya yönler, Oğuz toplumunun düşüncesinde güncel konumda bulunmakta ve mitolojik dizgede birbirlerinin eşdeğer işaretleri gibi rol oynamaktadırlar. Bunların aynı kalıpları oluşturabilmeleri için, öncelikle mitolojik ve metaforik bakımdan birleşmeleri gerekmektedir. Şöyle ki, söz konusu ögeler, mitolojik düşüncenin objesi olarak nitelendirilen doğanın ayrılmaz ve yinelenen unsurlarıdır. Bunlar, ritmik işlevin anlamlandırılması, aynı zamanda anlambilimsel

ve devinimsel açıdan aynı görevi yerine getirmektedirler. Bu durumda gündüz geceyi, yaz da kışı "öldürmekte", ilerleyen evrede gece ile kış yeniden "dirilmekte" ve bu süreç, kademeli olarak yenilenmektedir. Oğuz-kaos karşıtlığının zaman koduna göre çözümlenmesi sürecinde de hem "öldürme" hem de "dirilme" yönlerinin etkileri bulunmaktadır.

4. Yinelenen öldürülme motiflerinin mahiyeti

Uygur harfli *Oğuz Kağan* destanında Oğuz'la ilgili olarak *Bedeninüng kamagı* tük *tülük lüg erdi /Bedeninin her yeri kalın tüyle kaplanmıştı*(Bayat, 2006: 259, 271) ifadeleri yer almaktadır. Oğuz'un değişebilme özelliğine sahip bir karakter olduğunu bedeninin vurgulanan şekilde ilklik ve doğaüstü bir gücü ifade eden tüylerle kaplı olması hususu da kanıtlamaktadır. Seyidov, Oğuz Kağan karakterinin mitik, etimolojik ve tipolojik yönlerini araştırarak bu karakterin günün veya gündüzün başlangıcıyla ilgili olduğunu yazmaktadır: "Oğuz, Güneşin doğduğu anı, gergedan (Kıat) ise karanlığı temsil etmektedir" (Seyidov, 1983: 262). Dolayısıyla Oğuz'un gün ağarmasından sonraki aşamayı (ışığı) yansıtması ve geceyi (karanlığı) simgeleyen karaktere karşı çıkması, mitolojik düşünceye özgü bir olaydır. Bu açıdan, *gündüz-gece* nitelikli zaman karşıtlığı, *Oğuz Kağan-Kara Han* modelinde daha net bir şekilde görülmektedir. Bilindiği gibi Kara Han, İslami *Oğuznameler*'de Oğuz Kağan'ın hem babası hem de dini düşmanı olarak betimlenmekte ve Oğuz Kağan tarafından öldürülmektedir. Yine Bayat, bu hususta şöyle yazmaktadır:

> "İslâm salnamelerinde Oğuz'un kendi babası Kara Han'ı öldürmesi, destanda onun Kıat'ı öldürmesine benzerdir, ancak kalıplaşmış bilgi gibi eski Baba-oğul mücadelesini aksettirmesi bakımından -arkaik olduğu için- daha kıymetlidir." (Bayat, 2006: 158)

Kara Han adı, sözlükbilimsel anlamına göre doğrudan kaosu nitelendirmektedir. Bu addaki *Kara* ögesi, karanlıkla ilgili bütün kaotik unsurları kendi model kapsamına almakta ve geceyi de aynı biçimde işaretlemektedir. Bu çerçevede *Oğuz Kağan-Kara Han* karşıtlığı, gündüz ile gecenin yer değiştirmesi bağlamında mitolojik özelliğiyle dikkati çekmektedir. Söz konusu zıtlık, ilkel Oğuzların gündüz ile geceyi birbirleriyle "çatışan" olgular niteliğinde düşündüklerini de yansıtmaktadır. Şöyle ki, gündüz (Oğuz Kağan), geceyi (Kara Han'ı) "öldürmekte", ancak gece geri dönüp gündüz ile yer değiştirmekte ve yeniden "dirilmektedir".[6] Bu olay, Kara Han'ın mitolojideki "dirilmesi" olarak tanımlanabilir. Vurgulanan husus, metin örneği bakımından *Oğuz Kağan-Kara Han* karşıtlığının mitolojik güçlerle -ölen ve dirilen karakterlerle- ilgili silsileye ait olduğunun göstergesidir.

5. Ölüp dirilme motifinin kurgulanışı

Ölen ve dirilen tanrılar hakkındaki mitlerin tarımsal-mitolojik uygarlıklarda güncel konumda olduğu bilinmektedir. Ancak vurgulanan mitlerin tümünün tarımla ilgili olmadığı da söylenebilir. İlkel insan, ölüp *dirilme* motifini, tarımsal düzlemde ve bitki kültü bağlamında "açığa vurmaktadır". Bu hususun, tarımsal olmayan düzeyde de -gündüz ve gece/ *yaz ve kış* kapsamında- "belirlendiği" görülmektedir. Evrensel özellikli ölüp *dirilme* motifi ise tipolojik bir niteliğe sahiptir. Dolayısıyla *Oğuz Kağan-Kara Han* karşıtlığının yinelenen

e-ISSN 2791 https://www.folkloredebiyat.org

öldürülme motifleri bakımından ve mevcut Oğuzname metinlerine dayanarak yorumlanması imkânsızdır. Özellikle Oğuznameler, aynı motifin bir sonraki dönüştürücü çeşitlemelerini göstermektedir. Başka bir ifadeyle, hem Uygur harfli Oğuzname hem de diğer Oğuznameler, arkaik katmandaki mitolojik eposlar veya mitolojik rivayetler olarak anlaşılmaktadır. Bu açıdan söz konusu metinlerin destansı bir yapıta dönüşmesi, yinelenen öldürülme motiflerinin kurgulanmasını da beraberinde getirmektedir.

Yinelenen öldürülme motifi, karakterin kademeli olarak öldüğünü (öldürüldüğünü) ve dirildiğini yansıtmaktadır. Oğuz Kağan-Kara Han karşıtlığının modelleri -*Kazan*-Şökli *Melik*, *Deli Dundar-Kara Tekfur Melik* ve *Deli Budak-Buğacuk Melik*- doğrudan Kara Han'ın (kaosun, gecenin) ölüp dirilme motifini kurgulamak için imkân tanımaktadır. Eposun bir hikâyesinde öldürülen Şökli *Melik'*in diğer hikâyede dirilmesi ve yeniden öldürülmesi olayı, Oğuz topluluğundaki dinleyici kitle tarafından doğal bir süreç olarak algılanmaktadır. Çünkü söz konusu kitlenin bilinçaltındaki "ölüm" ve "dirilme"olgularının yapısal ve durağan nitelikli unsuru bulunmaktadır. Bu unsurun destansı düşüncede *Dede Korkut Kitabı*'ndaki hikâyelerin oluştuğu döneme kadar korunup saklandığı ve dönüştürücü karakterler biçiminde işlevsellik kazandığı görülmektedir. Açа, destanlardaki ölüp dirilmenin şamanlığa geçişte olduğu gibi yeni bir başlangıcı sembolize ettiğini vurgulayarak şu görüşü öne sürmektedir: "Ölüp dirilen bahadır, eskisinden daha güçlü, daha zeki ve daha mantıklı bir hale bürünmektedir. Bahadır, ölüp dirilme ile yenilenmekte, yeni bir hayata başlamaktadır." (Açа, 2002: 82)

Oğuz Kağan karakterinin ölüp dirilme çizgisindeki konumu ise çok daha derin ve kapsamlıdır. Oğuz Kağan, Gök ve Yer olgularını simgeleyen altı oğlu (Gün, Ay, Yıldız, Gök, Dağ, Deniz) aracılığıyla kozmosu oluşturmaktadır. Şöyle ki, Oğuz Kağan, dünyanın hayvan[7] ve insan biçimci karakteri niteliğindedir, onun kozmik yapısında hayvancıl[8] ve insancıl unsurlar vardır. Oğuz Kağan, dünyayı fethetmekle bu dünyadaki misyonunu da sonlandırmaktadır. Onun altı oğlu, kozmosun bütünlüğünün altı unsuru olarak Oğuz dünyasını yeniden oluşturmaktadırlar. Böylelikle, ölmüş Oğuz kozmosu, altı oğulun mitolojik-metaforik düzeninden ibaret olup yeniden oluşabilmektedir. Dolayısıyla Oğuz, düşünce yapısının karakter modeli olarak ölmekte ve yeniden dirilmektedir. Bu ölüp *dirilme* motifinin arketipi, var olan Oğuzname metinlerinde bulunmamaktadır. Bu açıdan, mit düzeyinde kurgulanabilen olguya göre Kara Han, öldürülüp dirildiği gibi, Oğuz Kağan da ilkel mitte doğrudan ölmeli ve dirilmeli idi. Bu olay, Oğuz Kağan'ın model eşdeğeri olan Basat karakterine göre kurgulanabilir. Şöyle ki, Kıat (tek boynuz) ve Tepegöz (tek göz) gibi karakterler aracılığıyla Oğuz-Kıat karşıtlığının Basat-Tepegöz modeliyle yer değiştirdiği görülmektedir. Mundy, hikâyelerde betimlenen kahraman ile olağanüstü irilikteki yaratık üzerine şu görüşü aktarmaktadır:

> "Dev öldürme hikâyelerinde mutlaka iki ana karakter vardır: Kahraman ve dev. Ancak hikâye, kahramanın bakış açısıyla anlatılır ve dinleyici kendisini onunla özdeşleştirir. Kahraman her zaman ilgi merkezidir. Bu nedenle bazı hikâyelerde kahramanın doğumu ve çocukluğu hakkında bilgi almamız hiç de şaşırtıcı olmaz. Diğer taraftan dev, sadece kahraman ile olan ilişkisi bakımından önemlidir ve genellikle onun tam hayat hikâyesi verilmez. Ancak Tepegöz hikâyesinde iki ana kahramanın da hayat öyküleri anlatılmaktadır." (Mundy, 2021: 176)

e-ISSN 2791 https://www.folkloredebiyat.org

"Manzum Oğuzname" olarak bilinen Uzunköprü Oğuznamesinde Oğuz Kağan, Kara Han'ı doğrudan Basat'ın öldürdüğü biçimde öldürmektedir, yani onun gözlerine okla vurup kör etmektedir (Oğuznameler, 1993: 52). Basat'ın Tepegöz'ün mekânına -mağarasına- girmesi motifi ise metnin bağlı olduğu inisiyasyon (ölüp-dirilme) miti açısından Basat'ın yer altına -ölüler âlemine- dâhil olmasıdır. Dolayısıyla Basat, Tepegöz'ün mağarasında bulunmakla ölüm dünyasına katılmakta veya ritüel ölüm yaşamaktadır. Bu bakımdan Basat'ın Tepegöz'ü öldürüp mağaradan çıkması, onun dirilmesi olarak değerlendirilebilir. Söz konusu ritüel-mitolojik ölüm, mitolojik-metaforik bağlamda aynı olayın model sırasına sahip olmaktadır. Aynı zamanda, Basat karakterinin model düzeyinden Oğuz karakterinin ölüp *dirilme* motifi kurgulanabilmektedir.

Basat-Oğuz paralelinin inisiyasyon ritüelleri bağlamında kurgulanması hususu, doğrudan zaman (takvim) mitine dayanmaktadır. Zaman mitinin ritüeller aracılığıyla gerçekleşen bir olgu olduğu söylenebilir. Şöyle ki, kozmolojik çağ insanı, kendi yaşamının uyumlu yönünü doğa ile kozmosun ritimlerine göre biçimlendirmektedir. Bu bağlamda *Oğuz Kağan-Kara Han karşıtlığı*, yaz-kış modelinin yapısı olarak mevsimsel ritüellere yansımakta veya bunlardan kurgulanmaktadır. Dolayısıyla Oğuz-kaos karşıtlığının düşünsel bir unsur olduğu ve kozmolojik ritüellerin durağan yapısını oluşturabildiği söylenebilir. Genel olarak Oğuzluk olgusuyla ilgili bulunan bütün mitler, Oğuzların uyguladıkları ritüelleri yapı ve işlevsellik açısından yansıtmaktadır. Bu durumda "Oğuz" evrensel düşünce unsuru, kutsal bir örnek olarak Oğuz kültürünün tüm katmanlarında aynı muhteva ve benzer dünya modeli niteliğinde parçalara ayrılmaktadır. Bu açıdan, Türk kozmolojik zaman düşüncesini yansıtan Nevruz bayramı merasimlerine de dayanarak Oğuz-kaos durağan yapısına dair ölüp *dirilme* motifi kurgulanabilir. Nevruz bayramıyla ilgili merasimlerde insanların kış mevsiminin simgesi olan Kosa'yı "öldürttükleri" görülmektedir (Seyidov, 1990: 28). Bir sonraki yılda, vurgulanan ritüel yinelenmekte ve insanlar, eski yılda "öldürttükleri" Kosa'yı (kışı) farkında olmadan tekrar "öldürtmektedirler". Bu olay, "öldürülen" Kosa karakterinin (kışın) tekrar "dirilmesinden" veya geri dönmesinden kaynaklanmaktadır. Doğadaki düzen ise mitik yapıyla ilgili ritimselliği bütün düzeylerde oluşturabilmektedir. Nevruz'la ilgili merasimlere katılan insanların kutladıkları yeni yılın kaçıncı yıl olduğu hususunu önemsemedikleri söylenebilir. Çünkü kozmolojik düşünceden kaynaklanan geleneğe göre yıllar, birbirinin ardı sıra dizilmemekte, yinelenen daireyi oluşturmaktadır. Kozmolojik düşünce, genel kozmosu doğrudan söz konusu yinelenen ritim bakımından algılamaktadır. Geleneklere dayanan uygarlıkların yapılarında da vurgulanan yinelenme, aynı zamanda kapanış olayı görülmektedir. Örneğin, *Dede Korkut Kitabı*'ndaki her hikâyenin sonunda bir kapanış eylemi -"Yom vereyin hanum"- (Gökyay, 2006: 38-194) bulunmaktadır. Eserin her hikâyesinde yeni bir dairenin başlanması söz konusudur. *Dede Korkut*'taki hikâyelerin pek çoğunun başlangıcında ritüellerin, sonlarında ise kapanış eylemlerinin yer aldığı görülmektedir. Dolayısıyla yeni yıl, Nevruz bayramıyla başlayıp kapanmakta, *Dede Korkut* hikâyeleri de "toy" (ritüel) ile başlayıp "yom" ile sona ermektedir. Kaydedilen kademeli hususlar, *Dede Korkut* hikâyelerinin çeşitli katmanlarını döngüsel bir şekilde oluşturabilmektedir. Net olarak eposun hikâyelerindeki içeriklerin vurgulanan kademe ve formülden biçimlenerek ortaya çıktıkları görülmektedir.

Sonuç

Araştırmada *Dede Korkut Kitabı*'nda betimlenen düşman karakterlerinin farklı hikâyelerde aynı kahramanlar tarafından tekrar tekrar surette öldürülmeleri motifinin bazı araştırmacılara göre "uyumsuzluklar" olarak değerlendirildiğine değinilmiş, vurgulanan düzensizliklerin mit, destan ve eposun tarihi taşıyıcıları -uygulayıcı ve dinleyici Oğuzlar- açısından doğal bir durum olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla kozmolojik çağdaki Oğuzların beliren *uyumsuzlukları*, normallik dışı hususlar niteliğinde algılamadıkları açıklanmıştır. Aynı zamanda, icracı ve dinleyici Oğuzların tarihsel-geleneksel hafızasında onların eskiden sahip oldukları kozmolojik düşünceden kaynaklanan model yapıların bulunduğu da belirlenmiştir. Kaydedilen yapıların *yinelenen öldürülmeler* olarak ele alınan ögeler birleşimiyle -değişme özelliği göstermeyen ve zaman kökenli yapıyla -(Oğuz-kaos / Oğuz-Kıat/Oğuz-Kara Han)-ilgili olduğu saptanmıştır. Bununla mitolojik düşüncedeki mekân, zaman ve eylem birliğinin ayrılmaz bir özellik taşıdığı tespit edilmiştir. Oğuz-kaos karşıtlığının özellikle eşzamanlı olarak oluşan ve yinelenen öldürülme motifini hangi özellikler bakımından yapılandırabildiği incelenmiş, bu hususun *Dede Korkut* hikâyelerinde-aynı kahramanların aynı düşmanları tekrarlanan tarzda öldürmeleri motifinde- modellendiği gösterilmiştir.

Araştırma sonucunda Oğuznameler ile *Dede Korkut* hikâyelerindeki ilkel mitin veya arketipolojik durağan yapının en çok paradigmatik katmandan yansıdığı belirtilmiştir. Oğuz-Kıat, aynı zamanda Oğuz-Kara Han durağan yapısı, hikâyelerden verilen örneklerle karşılaştırılmış ve bu yapıların bir arketip olduğu tespit edilmiştir. Kaydedilen örneklerin arketipe göre model tipler oldukları, ilkel mitlerin de evrimsel olarak ve model düzeyler şeklinde Oğuz toplumunun çeşitli kültürel katmanlarında bulundukları kanıtlanmıştır.

Notlar

1 Anakronizm (Anachronisme), herhangi bir olay veya varlığın içinde bulunduğu zaman dilimi ile kronolojik açıdan uyumsuz olması anlamındadır.

2 Mitologem (Mythologein), genel olarak mitlerin tematik yapısında bulunan ve onların sözlü olarak yayılmasını ifade eden belirli bir motif için kullanılmaktadır.

3 Bu mekânın takribi sınırları Orta Asya, Hazar ötesi bölgeler, tarihi Oğuz Yabgu devleti bölgesi, Azerbaycan, Anadolu ve Kuzey-Batı Kara Deniz havzası olarak gösterilebilir.

4 Bu ifade, psikolojik ortamlardan fazla etkilenmeden hızla yol alan anlamındadır.

5 Paradigma, bir bakış açısıyla oluşan değer, fikir, inanç ve tekniklerin dizisi olarak ele alınan kavramdır.

6 Ak-kara karşıtlığı kaos-kozmos zıtlığının destan varyantı olarak değerlendirilmektedir (Bayat, 2006: 161). Ayrıca gündüz ile gece veya ışıkla karanlık arasındaki karşıtlığın dünyayı anlamak için mitolojik ayrışmanın yoluna çıkan en eski ve en köklü zıtlık olduğu bilinmektedir (Bkz. Beydili, Celal. (2005). *Türk mitolojisi ansiklopedik sözlük*. Ankara: Yurt-Kitap: 255).

7 Uygurca *Oğuz Kağan Destanı*'nda Oğuz Kağan'ın vücut tasvirinde şu ifadeler kullanılmaktadır: *"ayakları* öküz ayağı gibi, beli kurt beli gibi, omuzları samur omuzu gibi, göğsü ayı göğsü gibi idi. *Vücûdu baştan aşağı tüylü idi"* (Bkz. Ergin, M. (1988). *Oğuz Kağan Destanı(Tercüme-Metin-Sözlük)*. İstanbul: Hülbe: 13-14).

8 Oğuz'un yüz tasvirinde olduğu gibi vücut tasvirinde de kullanılan ifadeler, belirli bir düşünce yapısının yansımasıdırlar. Destanın yaratıldığı çevrede fiziki gücü, vücut kuvvetini en üst düzeyde yansıtabilen varlıklar hayvanlardır. Bunlar arasında da çeşitli uzuvlarıyla ön plana çıkmış ve takdir kazanmış hayvanlar tercih edilmiştir. Oğuz'un vücudu tek bir hayvana benzetilebilirdi, ancak bunun yerine her hayvanın en güçlü yeri seçilerek bir vücut oluşturulmuştur (Bkz. Duymaz, Ali. (2020). *Kolcakopuzdan* kılca kaleme Dedem Korkut araştırmaları. İstanbul: Ötüken, 336-337).

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu makale tamamıyla özgün bir araştırma olarak planlanmış, yürütülmüş ve sonuçları ile raporlaştırıldıktan sonra ilgili dergiye gönderilmiştir. Araştırma herhangi bir sempozyum, kongre vb. sunulmamış ya da başka bir dergiye değerlendirilmek üzere gönderilmemiştir.

Research and Publication Ethics Statement

This is a research article, containing original data, and it has not been previously published or submitted to any other outlet for publication. The authors followed ethical principles and rules during the research process. In the study, informed consent was obtained from the volunteer participants and the privacy of the participants was protected.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Bu makaledeki birinci yazar % 100 düzeyinde çalışmanın hazırlanması, veri toplanması, sonuçların yorumlanması ve makalenin yazılması aşamalarına katkı sağlamıştır.

Contribution Rates of Authors to the Article

The first author in this article contributed to the 100% level of preparation of the study, data collection, interpretation of the results and writing of the article.

Destek Beyanı

Bu çalışma herhangi bir kurum veya kuruluş tarafından desteklenmemiştir.

Support Statement (Optional)

There is no conflict of interest between the authors of this article.

Acknowledgement (Optional)

Çıkar Beyanı

Çalışma hazırlanırken; veri toplanması, sonuçların yorumlanması ve makalenin yazılması aşamalarında yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması durumu söz konusu olmamıştır.

Statement of Interest

There is no conflict of interest between the authors of this article.

Kaynakça

Aça, M. (2002). Şamanlığa geçişteki ölüp dirilme ritüelinden Türk destanlarındaki ölüp dirilmeye. *Milli Folklor*, (54), 75-85.

Bayat, F. (1993). *Oğuz epik enenesi ve "Oğuz Kağan" destanı*. Sabah.

Bayat, F. (2006). *Oğuz destan dünyası Oğuznamelerin tarihi, mitolojik kökenleri ve teşekkülü*. Ötüken.

Bayat, F. (2016). *Mitten tarihe sözden yazıya Dede Korkut Oğuznameleri*. Ötüken.

Djındjıç, S. (2021). Oğuzların epik tarih ve kültür birleşimi: Dede Korkut kitabı (A. Kılıç. Çev.) *Dünyada Dede Korkut araştırmaları,* 323-342, Ötüken.

Gökyay, O. Ş. (2006). *Dedem Korkudun kitabı*. Kabalcı.

Hacıyev, T. (1999). *Dede Gorgud: Dilimiz, düşüncemiz*. Elm.

Levi-Stross, K. (1985). *Strukturnaya antropologiya.* Nauka.

Mundy, C. S. (2021). Polyphemos *ve Tepegöz* (A. Erol ve S. Erol. Çev.) *Dünyada Dede Korkut Araştırmaları,* 153-184. Ötüken.

Oğuznameler (1993). (Haz: K. Veliyev ve F. Uğurlu) BDU.

Putilov, B. N. (1988). *Geroiçeskiy epos i deystvitelnost*. Nauka.

Seyidov, M. (1983). *Azerbaycan mifik tefekkürünün qaynaqları*. Yazıçı.

Seyidov, M. (1990). *Yaz bayramı*. Gençlik.

Bu eser Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. (This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License).